

Türkiye’deki İç Göçlerin Kırsal Alanla Devam Eden Bağları Üzerine Bir Değerlendirme

Cenk Beyaz | 0000-0001-5012-9839 | cenk.beyaz@medeniyet.edu.tr

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ROR: <https://ror.org/05j1qpr59>

Öz

Bu çalışmada Türkiye’deki iç göç hareketliliği ve kırsal alanlar arasındaki bağlar incelenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde göç hareketliliği ülkenin nüfus yapısı ve şehirlerinin temelini oluşturmuştur. Özellikle 1950’lerden itibaren kırsal kente iç göç, büyük şehirlerin sosyoekonomik ve demografik yapısını şekillendirmiştir. İç göçle birlikte kırsal alanlarla çok yönlü kültürel ve ekonomik bağlar sürdürülmüştür. Günümüzde ise hareketlilik kentten kente ve büyük kentlerin çeperlerine doğru yaygınlaşmaktadır. Kırsal alan tamamen terk edilmeyip, yeni kırsallıklar ortaya çıkarken, kentlerin olumsuz koşulları ve artan refah seviyesiyle ikincil ve çoklu mekân tercihleri artmıştır. Çalışma, bu hareketlilikleri geriye göç literatüründen istifade ederek ve güncel verilerle inceleyerek kırsal alanla kurulan bağlardaki değişimleri irdelemektedir. Mekânlar arası hareketlilikler göstermektedir ki, güncel ve dinamik nüfus hareketliliklerini takip edebilmek için Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi gibi mevcut sistemlerin hareketli nüfusu tam olarak ölçmede yetersiz kaldığı görülmektedir. GSM sinyalleri, bankacılık hareketleri ve internet konum verileri gibi yeni teknolojilerin, hukuki düzenlemelerle birlikte, bu hareketliliği daha doğru ölçebileceği muhtemeldir. Özellikle deprem gibi kriz anlarında ikamet verilerinin yetersiz kaldığı ve böylelikle müdahale süreçlerinde aksamaların yaşandığı bir gerçektir. Toplumsal refah artışı ve yaşam kalitesindeki belirli yükselişin, alternatif mekân arayışlarını tetiklediği ve hareketliliğin dinamik ölçümünün dengeli nüfus politikaları için elzem olduğu ifade edilmelidir.

Anahtar Kelimeler

İç Göç, Kırsal, Kent, Geriye Göç, Nüfus Hareketliliği

Atıf Bilgisi

Beyaz, Cenk, “Türkiye’deki İç Göçlerin Kırsal Alanla Devam Eden Bağları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 287-305.
<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.5>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	05.06.2025
Kabul Tarihi	24.07.2025
Yayın Tarihi	15.08.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul Beyanı	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

An Evaluation of the Continuing Ties between Internal Migration in Türkiye and Rural Areas

Cenk Beyaz | 0000-0001-5012-9839 | cenk.beyaz@medeniyet.edu.tr

İstanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, Department of Sociology, İstanbul, Türkiye

 <https://ror.org/05j1qpr59>

Abstract

This study examines the links between internal migration movements in Türkiye and rural and urban areas. Migration movements in the history of the Republic of Türkiye have formed the foundation of the country's population structure and its cities. Especially since the 1950s, internal migration from rural to urban areas has shaped the socioeconomic and demographic structure of large cities. Multifaceted cultural and economic ties with rural areas have been maintained with internal migration. Today, however, mobility is spreading from city to city and towards the peripheries of large cities. While rural areas have not been completely abandoned, new rural areas have emerged, secondary and multiple location preferences have increased with the negative conditions of cities and the increasing level of welfare. The study examines these movements by utilizing the literature on return migration and current data to examine the changes in the ties established with rural areas. Inter-spatial movements show that existing systems such as the Address Based Population Registration System are insufficient to fully measure the mobile population for following current and dynamic population movements. It is possible that new technologies such as GSM signals, banking transactions, and internet location data will be able to measure this movement more accurately with legal regulations. It is a fact that residence data is insufficient particularly in times of crisis such as earthquakes, which leads to disruptions in the intervention processes. It should be stated that the increase in social welfare and the certain increase in the quality of life trigger the search for alternative places and that the dynamic measurement of mobility is essential for balanced population policies.

Keywords

Internal Migration, Rural Area, Urban Area, Return Migration, Population Mobility

Citation

Beyaz, Cenk. "An Evaluation of the Continuing Ties between Internal Migration in Türkiye and Rural Areas". *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 287-305.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.5>

Article Information

Date of Submission	05.06.2025
Date of Acceptance	24.07.2025
Date of Publication	15.08.2025
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Ethics Committee Statement	Ethics committee approval is not required for this study.
Similarity Check	Done – Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık geçmişine bakıldığında en önemli meselelerinden birinin göç hareketliliği olduğu görülebilecektir. Bu durum yakın dönemde etkisini ve türlerini arttırarak devam ettirmekle birlikte en azından Cumhuriyet dönemi dikkate alındığında Türkiye'nin mevcut nüfus yapısının büyük ölçüde göçlerden meydana geldiğini, şehirlerinin temelini göçlerin oluşturduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Yüz yıllık sürece sığmayacak biçimde göç hareketlerine muhatap olan Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın politik ve stratejik vasıfları da göç hareketliliğini diri tutan unsurlardandır.¹ Ancak Türkiye, son yıllarda gündemde fazlasıyla ön plana çıktığı üzere, sadece sınırlarının ötesinden göç hareketliliği ile karşı karşıya değildir. Göç literatüründe sıklıkla vurgulandığı üzere, 1950'li yıllardan itibaren kırdan kente doğru vuku bulan iç göç örüntüsü de Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık tarihine etki eden göç hareketliliklerindendir. Değişen dünya ve Türkiye siyasetinin etkisiyle meydana gelen iç göç hareketliliği yurt dışına göçü de şekillendirerek İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerin sosyoekonomik ve demografik yapılarının oluşmasında etkili olmuştur. Kentleşme, ulaşım, barınma, hemşehrilik, enformalite, nepotizm vb. örüntülerin biçimlenişi bakımından günümüz büyük şehirlerine etki eden iç göç hareketliliği aynı zamanda kırsal alan ile irtibatın çok yönlü biçimde sürdürülmesinde de önemli olmuştur. Süreç içerisinde kırdan kente göç edenler sahip oldukları kültürel özellikleri kente yansıtabilmişlerdir. Göç hareketliliğine dâhil olanlar bir yandan menşe mekân ve cemaat ile irtibatlarını büyük ölçüde devam ettirirken diğer yandan ise yıl içerisinde hasat zamanı, düğün, cenaze ve benzeri sebeplerle de olsa irtibatın kırsal göçmen tarafından devam ettiriliyor oluşu, hasadı yapılan ya da yaptırılan mahsulün haneye ekonomik katkısı, deprem, salgın hastalıklar, ekonomik darboğaz gibi kriz anlarında kırsal alanın sığınılacak bir mekâna dönüştürülebilmesi, hatıra ve hafızanın sürdürülmek ve arkadan gelen nesle aktarılacak istenmesi gibi durumlar kır ile irtibatı çok daha mümkün kılmıştır.

Yüz yıllık süreç içerisinde iç göç hareketliliği bağlamında üç birimi temsil eden kır, kent ve göçmenler arasındaki ilişki, şartlara göre değişip dönüşmüş ve birbirlerine etki etmişlerdir. Bu değişim ve dönüşüm ekonomik, siyasi ve demografik şekillerde vuku bularak kırsal alanlarda tarımsal üretimin temel geçim kaynağı fonksiyonundan çok çoklu mekân tercih ve pratikleri bağlamında ikincil mekânların varlığı ile yeni kırsallıkları meydana getirmiştir.

Cumhuriyet'in yüzüncü yılı itibarıyla kır ve kent arasındaki hareketlilik görünürlüğünü korumakla birlikte yaygın göç hareketliliği kentten kente ve büyük kentlerin çeperlerindeki kentlere doğru yaygınlaşmaktadır. Kırsal alan bizatihi terk edilmemekte ancak alışıldık kırsal örüntü her geçen gün değişmekte, tarım ve hayvancılık gibi kıra özgü faaliyetleri

1 Gülten Kazan, "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", *İktisat Fakültesi Mecmuası* 1/4 (1971).; Ahmet İçduygu vd., "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", *Türkiye'de İçgöç*, der. Ahmet İçduygu, (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 207.; Ahmet İçduygu - İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. Oya Baydar, (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 249.; Kemal Haşım Karpaz, "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, der. M. Murat Erdoğan - Ayhan Kaya, (İstanbul: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), xxxix.

sürdürebilecek insan sayısı azalmakta, yeni kırsallıklar söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda kent, ekonomik bakımdan zor koşulları, nüfus yoğunluğu, trafik, barınma sorunları ve benzeri olumsuz etkileri sebebiyle ne kesin biçimde terk edilebilmekte ne de kıra kesin dönüş yapılabilir. Kent itiyor gibi gözükse de kır daimi bir biçimde çekememektedir. Müstakil örnekler mevcut olsa da yaygın eğilim ikincil ve çoklu mekânlar arasında şartlara göre hareketliliğin yine büyük kentlerin çevre illerinde sürdürülüyor oluşu şeklindedir. Mevcut görünümün meydana gelmesinde yüz yıllık süreç içerisinde toplumun eriştiği refah seviyesi de oldukça önemlidir. Erişilen seviyenin şehirler arasındaki hareketlilik bağlamındaki somut göstergesi bilhassa dini bayramlarda ve uzun süreli tatil zamanlarında İstanbul eksenli meydana gelen şehirler arası trafik yoğunluğudur.

Bu çalışmada kır ve kent alanları arasındaki hareketlilikler çerçevesinde kırdan kentlere, kentten kırsal alanlara doğru hareketliliklerin yanı sıra kırsal alanla sürdürülmeye çalışılan irtibatın hem kentte hem de kırsal alanda meydana getirdiği güncel tercihler, pratikler ve toplumsal yapıdaki değişimler irdelenmektedir. Aynı zamanda konu ile alakalı teorik yaklaşımlardan istifade edilerek güncel ampirik çalışmalara ve istatistiki bilgilere atıfta bulunmaktadır. Kır ve kent arasındaki hareketlilik örüntülerine dair güncel eğilimler irdelenerek bireylerin kırsal alanla kurmaya çalıştıkları bağlar nitelik ve nicelik yönünden anlaşılmaya çalışılmaktadır.

1. İç Göç Hareketliliği Olarak Kırdan Kente Göç Örüntüleri

Türkiye'de iç göç hareketliliği örüntüsü son yıllarda yönünü kent merkezleri arasındaki hareketlilikler biçiminde değiştirip çeşitlendirse de kırdan kente doğru hareketlilik belirgin bir biçimde devam etmektedir. Eskiye kıyasla azalsa da bu eğilim günümüzde de canlılığını sürdürmektedir.² Türkiye'ye mahsus göç literatüründe ise kırdan kente doğru yönelen hareketliliğin 1950'lerden itibaren arttığı ifade edilir. Bu türden yaklaşımlar elbette tümüyle yanlış değildir. Ancak kırdan kente giden, kendisine göçmen denilen insanların kendilerini tipik bir göçmen olarak görüp görmedikleri ve menşe olarak bildikleri mekânı ve orada

2 TÜİK, son yıllarda iç göç hareketliliğine dair bültenler yayınlamaktadır. İç Göç İstatistikleri, 2023 başlıklı haber bültenine göre, 2023 yılında 3 milyon 450 bin 953 kişi iller arasında göç etti. Bu hareketliliğin temelini adrese dayalı ikamet biçimlerinin teşkil ettiği unutulmamalıdır. Yani mevcut haliyle bir yılı aşan ikamet değişikliklerini temel alan bu göstergeler ülke içindeki hareketlilikler hakkında bizlere bazı ipuçları verebilmektedir. Bu doğrultuda 2023 yılı sonu itibarıyla nüfusun yüzde 4,04'lük kısmı iç göç hareketliliğine dâhil olmuştur. Bu oran 2007-2008 yılları arasındaki iç göç oranından daha yüksektir. Bu verilere göre, en çok göç alan ve veren il İstanbul'dur. Hareketliliğe dâhil olanların tipik özellikleri yüzde 52,1'inin kadınlardan yüzde 47,9'unun ise erkeklerden oluştuğu, 20-24 yaş grubuna ait nüfusun öncelikli olarak eğitim amacıyla daha fazla sayıda göç sürecine dâhil olduğudur. Göç sebepleri arasında ise öncelikli olarak hane/aile fertlerinden birine bağımlı göç, daha iyi konut ve yaşam şartları, eğitim ve doğal afet/acil durum ilk sırada gelmektedir. 6 Şubat depremleri de iç göç hareketliliğine etki eden en önemli faktörlerden oldu. En çok göç veren iller olarak Hatay (164 bin 247), Malatya (102 bin 621), Kahramanmaraş (82 bin 119) ve Adıyaman (48 bin 372) sıralandı. Bu illerin, net göç hızları da bir hayli değişti. Bir örnek olarak Malatya'nın 2022'de yüzde -1,7 olan net göç hızı, 2023'te yüzde -87,8'e çıktı. İç Göç İstatistikleri, 2023 verilerini daha detaylı şekilde incelemek için bkz. TÜİK İç Göç İstatistikleri 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2023-53676> (Erişim 3 Haziran 2025).

yaşayanları tamamıyla terk edip etmedikleri göç literatürü tarafından derinlemesine irdelenmez.³

Türkiye’de iç göç örüntüleri ve eğilimlerinin bu boyutunun dışında göç hareketliliğinin çok sayıda sebebinin olduğu ifade edilmelidir. Bu sebeplerin rasyonel olup olmaması hususu önem arz etmektedir. İhtiyari ya da gayri ihtiyari biçimlerde vuku bulan kırdan kente göç hareketliliği çoğunlukla rasyonel bir bakış açısıyla menşe (origin) ve hedef (destination) mekânlar arasında büyük ölçüde dönüşü olmayan tek gidişli bir yolculuk olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bakış açısının bir yansıması olarak da kendisine göçmen denilen birey için menşeye, asli olarak görülen mekâna geri dönüş ya da menşe ile kurulan irtibat çoğu durumda kırdaki bulunanlar ve göçmenler için bir aksama, başarısızlık ve irrasyonel bir hal olarak görülebilmektedir.

Türkiye’de kırdan kente doğru vuku bulmuş ve hâlihazırda mevcut olan hareketlilik örüntülerine genel haliyle bakıldığında sürecin sadece birey ve bireyin mensup olduğu gruplardan kaynaklı olmadığı görülebilmektedir. Göç ile ilgili araştırmalarda da sıklıkla vurgulandığı üzere, Cumhuriyetin kurulması ile birlikte tek parti yönetiminin Osmanlı Devleti’nden bakiye kalan bölgesel düzeyde göç ve gurbet eğilimli nüfusun çoğunluklu bir kısmının kırsal yerleşim bölgelerinde yaşayan (kent yerleşim alanlarının bugünkü biçimde yaygın olmadığı da düşünülürse) bir toplumu kırdaki tutma ve hayatını sürdürebilme imkânlarını oluşturmaya çalışması Türkiye’de Cumhuriyetin ilanının akabinde göç hareketliliğine bakışın görülebilmesi bakımından önem arz etmektedir.⁴ Birçok dönemleştirmede olduğu üzere tek parti yönetimi göç hareketliliği bağlamında Cumhuriyet tarihi açısından ilk dönem olarak nitelendirilmektedir. Türkiye’ye mahsus göç araştırmalarında da Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti’nin iktidar olmasına kadar olan süre kırdan kente hareketliliğin dönemin yönetimi tarafından yapılmasının pek istenmediği, kırsal alanın boş kalmaması, toprağın işlenip verginin alınabilmesi, aile tarımı ihtiva eden daimi tarım üretiminin (çay, fındık vb.) belirli bölgelerde hayata geçirilmesi gerektiği düşünüldükçe bu yönde icraatlar gerçekleştirilmiştir.⁵

3 Cenk Beyaz, *Göç ve Aidiyet: Kırsal Göçmenin Memleketine Bağlılığını Sürdürme Mücadelesi*, (İstanbul: Matbu Kitap, 2022).; Cenk Beyaz, “Son Durağı Olmayan Hayatlar: Kırsal Göçmen, Geriye Göç ve Çoklu Mekan Pratiği”, *İnsan&Toplum* 10/1 (2020), 145-175.

4 İç göç hareketliliğinin dışında savaşlardan büyük nüfus kayıpları ile çıkmış olan Osmanlı Devleti bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti, nüfusunu tahkim edebilmek amacıyla bilhassa soydaş ve dindaş denilebilecek Balkan nüfusunu ülkeye entegre etmeye gayret göstermiştir. Bu doğrultuda Balkan ülkelerinden gelen Türk ve Müslüman unsurlar büyük ölçüde kırsal alanlarda geçimlerini temin etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla 1923-1965 yılları arasında gelen ve gidenler arasındaki fark olarak nitelendirilebilecek net göç sayısı 1 milyon 28 bin 996 olmuştur. Cahit Gelekçi, “Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Temel Özellikleri (1938-1960 dönemi)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2014), 130.

5 İldiko Beller Hann - Chris Hann, *Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik: İki Buçuk Yaprak Çay*, çev. Pınar Öztamur (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 15, 79.; İlhan Tekeli - Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak, (Ankara: Yurt Yayınevi, 1988), 66, 71.; Asım Zihnioğlu, *Bir Yeşilin Peşinde*, (Ankara: TÜBİTAK, 1998). ; Türkan Çetin, “Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler”, 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*. ed. Oya Baydar, (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 231-32.; Beyaz, *Göç ve Aidiyet: Kırsal Göçmenin Memleketine*

İkinci bir dönem olarak nitelendirilebilecek olan çok partili hayata geçiş ile birlikte Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından başlayan süreç ile hareketliliğin görünür haliyle ağırlıklı yönü İstanbul'a çevrilmiş gözükmemektedir. Tarih boyunca ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da İstanbul fazlaca göç almış olsa dahi Türkiye'de sağ, muhafazakâr ve merkez parti denilebilecek siyasi hareketlerin yönetim süreleri dâhilinde görüldüğü üzere, Demokrat Parti iktidarında da İstanbul kentleşmenin yoğun biçimde yaşandığı ve nüfusun mütemadiyen arttığı bir şehir olmuştur.

Bir sonraki dönemlendirme için 12 Eylül 1980'de vuku bulan askeri darbe sonrası süreç zikredilse de 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırası da kır ve kent arasındaki hareketliliklere etki etmiştir. Öyle ki 1960 darbesi sonrasında yazılan 1961 Anayasası'na dayanan planlı ve kalkınmacı bir ekonomiye geçiş ile birlikte öncelikli olarak nüfusun artışı azaltıcı (anti-natalist) tedbirler alınmaya başlanmıştır.⁶ Yanı sıra yine bu türden düşünceler ekseninde yurt içinde istihdam edilemeyen yurttaşlar Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine dönüşümlülük (rotation) ilkesi çerçevesinde gönderilmişlerdir.⁷ 1980'deki darbeden sonra ise dünya çapında belirginleşmeye başlayan liberalleşme, küreselleşme ve kapitalizm süreçleri Türkiye'ye de etki etmiştir. Bu türden gelişmeler büyük ölçüde İstanbul'un her geçen gün küresel bir metropolitan haline dönüşmesine imkân sağlamıştır. Böylelikle yatırım alanlarının açılması ve yaygınlaşması kırdan gelecek olanlar için bir çekici faktör olarak İstanbul'u daha da hızlı bir biçimde "taşı toprağı altın şehir" haline dönüştürmüştür. Bununla birlikte kır ve köken ile olan kuvvetli irtibat, hareketliliğin temel dinamiklerini ve yönünü de oluşturmuştur. Böylelikle mevcut durum da kentin çekici özellikleri ile göçmeni kendine çekebilmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin birçok konuda belirli tarihsel dönemlendirmeleri olarak ifade edilen darbe eksenli bir tarihlendirmenin cari olduğu dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bu durum da büyük ölçüde bugünlerde dahi bariz bir biçimde görülebileceği üzere dünyada küresel biçimde vuku bulan hareketlilik örüntülerinin Türkiye'yi etkilediği gibi geçmiş yıllarda da uluslararası konjonktür etkileriyle iç ve dış göç hareketliliklerinin Türkiye'ye etki ettiğini çok rahatlıkla tespit etmek mümkün olabilir.

Genel biçimde tek parti yönetimi, çok partili hayat, darbeler süreci, 1980 ve 2000 sonrasında kırdan kente hareketliliğin daha çok arttığı ifade edilebilir. Bilhassa Türkiye'nin çok partili hayat deneyimi süreci ile birlikte Batı blokundan yana tavır alınması, NATO'ya üye

Bağlılığını Sürdürme Mücadelesi.; Beyaz, "Son Durağı Olmayan Hayatlar: Kırsal Göçmen, Geriye Göç ve Çoklu Mekan Pratiği", 145-175.

6 Cenk Beyaz, "Yüzüncü Yılında Türkiye Demografisi", *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı 12* (2024a), 57-85.; Cenk Beyaz, "100 Yılda Türkiye Nüfusunun Kilometre Taşları", *Türkiye'nin Demografisi*, ed. Cenk Beyaz (İstanbul: Nokta Yayıncılık, 2024b), 215-235.

7 Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002), 44.; Ahmet Akgündüz, "Bir Modernleşirmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa'ya İşçi Göçü", *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*, haz. R. Funda Barbaros - Erik Jan Zürcher, (Ankara: Efil Yayınevi, 2013), 191, 208.

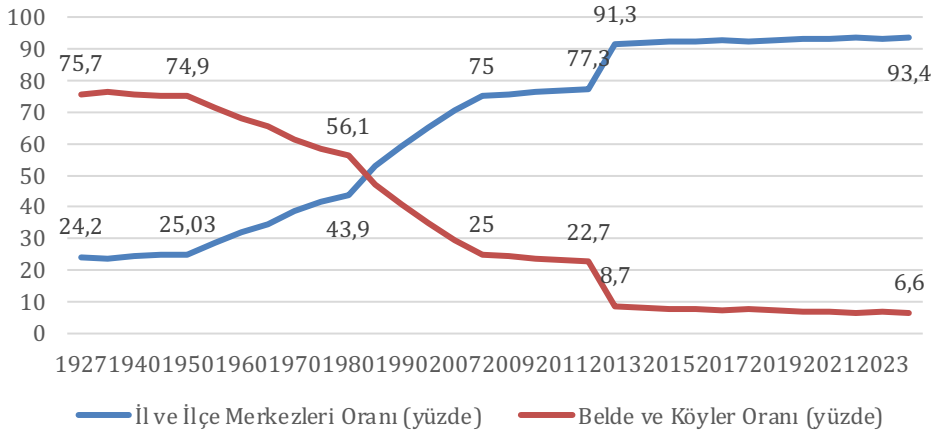
olunması, Batı'daki küresel aktörler ve süreçler ile entegre olmaya başlanması, büyük ölçüde iç siyasette de Marshall yardımlarının ve benzeri sübvanselerin kırdan kente hareketliliğin artmasına ve yaygınlaşmasına sebebiyet verdiği görülmektedir.⁸ Bundan başka bilhassa 1980 yılındaki askeri darbe de kırdan kente hareketliliğin önemli kırılma dönemlerinden birini teşkil etmektedir. 1980'li yıllar bu anlamda kır ve kent nüfus oranının terse döndüğü süreç olarak zikredilmelidir. Öyle ki, 1980 yılının nüfus sayımına göre şehir ve kır nüfus oranları sırasıyla yüzde 43,9 ile yüzde 56,1 iken bu orantı 1985 yılındaki nüfus sayımına göre yüzde 53 ile yüzde 47 olmuştur. Sonraki nüfus sayımlarında da şehir ve kır nüfus oranı şehrin nüfus oranının artması kırın nüfus oranının azalması biçiminde devam etmiştir. Bunda da dünya çapında liberalleşme, haberleşme ve ulaşım imkânlarının eskiye kıyasla artması ve bu durumun yönetimlere yansımaları ve Türkiye'nin bu akan süreçte yerini alması ile birlikte bilhassa kentsel değişim ve dönüşümlerin etkisiyle de İstanbul, Ankara ve İzmir'in göç alması etkili olmuştur.

Tablo 1: Şehir ve Köy Nüfusları (1927-2011)⁹

Sayım Yılı	Şehir Nüfusu (İl ve İlçe Merkezleri)	Oranı (yüzde)	Köy Nüfusu (Belde ve Köyler)	Oranı (yüzde)
1927	3.305.879	24,2	10.342.391	75,7
1935	3.802.642	23,5	12.355.376	76,4
1940	4.346.249	24,3	13.474.701	75,6
1945	4.687.102	24,9	14.103.072	75,05
1950	5.244.337	25,03	15.702.851	74,9
1955	6.927.343	28,7	17.137.420	71,2
1960	8.859.731	31,9	18.895.089	68,1
1965	10.805.817	34,4	20.585.604	65,6
1970	13.691.101	38,5	21.914.075	61,5
1975	16.869.068	41,8	23.478.651	58,2
1980	19.645.007	43,9	25.091.950	56,1
1985	26.865.757	53	23.798.701	47
1990	33.326.351	59	23.146.684	41
2000	44.006.274	64,9	23.797.653	35,1
2007	49.747.859	70,5	20.838.397	29,5
2008	53.611.723	75	17.905.377	25
2009	54.807.219	75,5	17.754.093	24,5
2010	56.222.356	76,3	17.500.632	23,7
2011	57.385.706	76,8	17.338.563	23,2

8 John Kolars, "The Integration of the Villager into the National Life of Turkey", *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, (Leiden: E. J. Brill. 1973), 192.; Çağlar Keyder, "Türkiye'de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu", 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. Oya Baydar (İstanbul: Tarih Vakfı, (1998), 164.; İçduygu vd., "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", 221.

9 Tablo, TÜİK verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

Grafik 1: Şehir ve Köy Nüfus Oranları (1960-2024)¹⁰

Şehirdeki ve kırsal alandaki nüfus oranlarının arasındaki fark 2012 yılından sonra daha da fazla açılmıştır. Bunun temel sebebi 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun¹¹'dur. Böylelikle o tarihe kadar mevcut bulunan 16 Büyükşehir Belediye sayısı bu kanun ile 30'a çıkartılmıştır.¹² Bu doğrultuda illerin mülki idari sınırları belediye sınırları olarak kabul edilip Büyükşehir olan illerde, belde ve köy statüleri kaldırılarak mahalle statüsü verilmiştir.

Tablo 2: Şehir ve Köy Nüfusları (2012-2024)¹³

2012	58.448.431	77,3	17.178.953	22,7
2013	70.034.413	91,3	6.633.451	8,7
2014	71.286.182	91,8	6.409.722	8,2
2015	72.523.134	92,1	6.217.919	7,9
2016	73.671.748	92,3	6.143.123	7,7
2017	74.761.132	92,5	6.049.393	7,5
2018	75.666.497	92,3	6.337.385	7,7
2019	77.151.280	92,8	6.003.717	7,2
2020	77.736.041	93	5.878.321	7

10 Grafik, TÜİK verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

11 T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6360&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim 4 Haziran 2025).

12 1984: Ankara, İstanbul, İzmir; 1986: Adana; 1987: Bursa, Konya, Gaziantep; 1988: Kayseri; 1993: Antalya, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Kocaeli, Mersin, Samsun; 2000: Sakarya; 2012: Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya, Manisa, Mardin, Muğla, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van; 2013: Ordu.

13 Tablo, TÜİK verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

2021	78.908.631	93,2	5.771.642	6,8
2022	79.613.279	93,4	5.666.274	6,6
2023	85.372.377	93	5.973.085	7
2024	80.007.258	93,4	5.657.686	6,6

Bu değişiklik sonucunda ise 2012 yılı sonu itibariyle yüzde 22,7 olan kır nüfus oranı 2013 yılında yüzde 8,7'ye gerilemiş; 2012 yılı sonu itibariyle yüzde 77,3'lük şehir nüfus oranı ise yüzde 91,3'e ulaşmıştır. Bu veriler herhangi bir bağlam olmadan yorumlandığında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) çerçevesinde kırsal alanın bir anda kent alanına dönüştüğü ve toplumsal hayatın, mimarinin ve ekonomik düzenin de biçim değiştirdiğini akla getirilebilir. Ancak ülke sınırları bakımından ikamete dayalı bir biçimde nüfus bilgisi veren ADNKS, bu türden hızlı bir değişim neticesinde kır ve kent alanlarının gerçek özelliklerini içeren bilgiyi veremeyecek bir özelliğe sahiptir.

Nitekim TÜİK, 11 Mayıs 2023'te yayınladığı *Kır-Kent Nüfus İstatistiklerine* (2022) göre, grid sistemi uyarınca 2022 yılı sonu itibariyle Türkiye nüfusunun yüzde 67,9'unun yoğun kentlerde, yüzde 14,8'inin orta-yoğun kentlerde ve yüzde 17,3'ünün ise kırdaki yaşamakta olduğu bilgisini ilk defa kamuoyu ile paylaşmıştır.¹⁴ TÜİK, son yıllarda Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) çerçevesinde fiili kır-kent yapısına daha fazla yaklaşabilmek için “yoğun kent, orta yoğun kent ve kır” ayrımına dayalı olarak veriler paylaşmaktadır. Bu sınıflamaya göre, 2024 yılı sonu itibariyle Türkiye nüfusunun yüzde 67,2'si yoğun kent, yüzde 15,5'i orta yoğun kent ve yüzde 17,2'si ise kır olarak tasnif edilen mekânlarda yaşadığı görülmüştür.¹⁵

Türkiye, dâhil olduğu stratejik ve coğrafi konum, sahip olduğu tarihi, kültürel, toplumsal özellikler bakımından hareketli insan yapısını barındırmaktadır. Ulus devlet sınırları ötesinden hareketliliklerin haricinde sınırlar dâhilindeki hareketlilikler de Türkiye'nin ekonomik, toplumsal, siyasi ve benzeri birçok değişkenine etki etmektedir. Kent yerleşim biçiminin yaygınlaştığı bir nüfus yapısında kırdan kente göç hareketliliği artık birinci önemde yer tutmasa da ülke içindeki güncel hareketlilik biçimleri ve yoğunluğu dikkatle takip edilmesi gereken bir çeşitliliğe sahip olmuştur. Zira toplumsal refahın ve buna dair algı ve kaygının giderek değişkenlik gösterebildiği bir ortamda hareketlilik örüntüleri de değişkenlik içermektedir. İnsanlar zamana, mekâna, maddi ve manevi şartlara göre hareket biçimleri geliştirmekte birden fazla mekânda hayatın sürdürülmesi hususunda tercihler yapmaktadır. Bu bağlamda sadece kentte değil kırsal alan etrafında da gerçekleşen hareketlilik değişen şartlar çerçevesinde irdelenmelidir.

14 “Yoğun kent, nüfusun en az yüzde 50'sinin kent merkezi gridlerinde yaşadığı yerleşim yerlerini, orta yoğun kent, yoğun kent ve kır olma koşullarını sağlamayan yerleşim yerlerini, kır ise nüfusun yüzde 50'sinden fazlasının kırsal gridlerde yaşadığı yerleşim yerlerini ifade etmektedir.” Daha detaylı bilgi için bkz. TÜİK *Kent-Kır Nüfus İstatistikleri 2022*, <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=kent-kir-nufus-istatistikleri-2022-49755#?text=K%C4%B1r%20olarak%20s%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1r%C4%B1lan%20ve%20T%C3%BCrkiye,8'inin%20ikamet%20etti%C4%9Fi%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC>. (Erişim 4 Haziran 2025).

15 TÜİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2024*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2024-53783> (Erişim 4 Haziran 2025).

2. Çoklu Mekâna Dayılı İlişkilerin Biçimi ve Seyri

Türkiye'nin iç göç hareketliliği dâhilinde yoğun bir biçimde odaklanılan konulardan biri kendisine göçmenlik atfedilen bireylerin kırdan kente gitmeleri ve kentte daimi bir biçimde kalarak kır, geçmiş, asli-menşe mekân ve cemaat ile irtibatın kesildiği ve geriye dönüşün olmadığıdır. Bu türden gurbet ve göç hikâyeleri elbette mevcuttur ancak en azından Cumhuriyetin yüz yılı muhasebe edildiğinde geriye tamamen kimlerin dönüp yerleştikleri ve asli-menşe mekân ve cemaat ile nerede (kır ve/veya kent ya da üçüncü bir mekân) hayatın sürdürüldüğü kesin olarak belli değildir. Bu durumun tespit edilebilmesi günümüz için de oldukça zordur. Ancak erken denilebilecek tarihlerde dahi derinlemesine yapılan araştırmalar sayesinde Türkiye'deki iç göç hareketliliğinin sadece kırdan kente yönelmediği, kentten kıra da hareketliliklerin, hatta kır ve kent arasında gidiş gelişlerin mevcut olduğu görülebilmektedir.¹⁶ Kır ve kent arasındaki ilişkinin kır ayağını anlayabilmek için geriye göç (return migration) ile alakalı literatüre değinmek gerekmektedir.

Geriye göçün gerçekleşebilmesi için öncelikle asli-menşe diye kabul edilen mekândan başka bir yere, hedefe-menzile gitmek gerekmektedir. Bu hareketliliğin geriye göç olarak kabul edilebilmesi için de gidilen yerde en az bir yıl ikamet edilmesi ve bu sürenin ardından menşeye dönülmesi gerekmektedir.¹⁷ Göç literatüründe daha çok sınırlar ötesinde vuku bulan uluslararası göç ekseninde tartışılan bir kavram olarak geriye göç, günümüzde birçok göçmen için bir yönüyle tek gidişli ya da dönüşlü olmayan ulusötesi (transnational) hareketliliklere de kapı aralamaktadır. Bu bağlamda sadece gitmenin ya da dönmenin ötesinde her iki mekânda (dual-location households)¹⁸ “akışkan”¹⁹ bir biçimde gidip gelmek hatta imkânlar dahilinde iki mekândan başka mekânlar arasında da dolaşım (circulation) gerçekleştirmek göçmen açısından mümkün olabilmektedir. Böylelikle imkânların, fiziki ve sanal ulaşım ve iletişimin artması insanların hareketliliğini de arttırmıştır. Bu türden

16 “1965-1985 yılları arasında iç göç örüntülerini nüfus sayımları verilerine dayanarak inceleyen Gedik, dokuz farklı göç türünden söz etmektedir: İl merkezinden il merkezine, ilçe merkezinden il merkezine, köyden il merkezine, il merkezinden ilçe merkezine, ilçe merkezinden ilçe merkezine, köyden ilçe merkezine, il merkezinden köye, ilçe merkezinden köye ve köyden köye”. Ayşe Gedik, “Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Findings in the Literature”, *Working Papers in Demography*, No. 66, (Canberra: The Australian National University, 1996). 1960'larda İstanbul'daki gecekondulaşmanın tezahürlerini ele alan *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm* adlı çalışmada kırdan İstanbul'a gelerek üç gecekondu bölgesinde yaşayanların göç süreçleri ve kır ile irtibatları anlaşılmaya çalışılmaktadır. Köyleri ile irtibatlarının “özlem, toprağa bağlılık duygusu, hasat süreci, düğün, cenaze, anne, babanın ve mezarların ziyareti” gibi sebeplerle büyük ölçüde devam ettiği, kriz, sorun ve başarısızlık anlarında kıyın bir anlamda sığınma yeri olarak görüldüğü ve kır ile bağlılığın devam ettirildiği müşahade edilmektedir. Kemal Haşım Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, çev. Abdülkerim Sönmez, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003).

17 George Gmelch, “Return Migration”, *Annual Review of Anthropology* 9, (1980), 136.; Maure Farrell vd., “The Rural as a Return Migration Destination”, *European Countryside* 4/1 (2012), 32.

18 Keith Halfacree, “Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes and Rural Consumption in the Era of Mobilities”, *Population, Space and Place* 18 (2012), 212.; Anne E. Green vd., *Long Distance Living: Dual Location Households*, (Bristol: Policy Press, 1999).

19 Zygmunt Bauman, *Akışkan Hayat*, çev. Akın Emre Pilgir, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018).; Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, (İstanbul: Can Yayınları, 2017).

eğilimlerin en tipik örneği olarak son yıllarda İstanbul'un çevresinde adeta bir daire biçiminde Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Balıkesir, Yalova, Kocaeli, Düzce, Sakarya gibi illerde ikinci mekanların yoğunlaştığı ve bu mekanların çoğunlukla İstanbul'dan belirli süreler dahilinde "kaçış"ı imkan veren, ekonomi, afet, salgın hastalık temelli kriz anlarında "sığınılacak limanlar" olarak görüldüğü söylenebilir. Aynı zamanda bu türden illerde daimi bir biçimde ikamet edilerek iş, eğitim, sağlık ve benzeri amaçlarla günlük ve günübirlik olarak İstanbul'a gelinip gidildiği de yaygın eğilimler arasındadır.

Geriye göç literatüründe de birtakım hareketlilik ihtimalleri öne sürülmektedir. Genel haliyle gidilen mesafenin kısalığına ve uzunluğuna bağlı olarak geriye dönme ya da geri ile olan irtibat artmakta ya da azalabilmekte, bu hareketliliğe de büyük ölçüde asli-menşe ve hedef-menzil mekânların sahip oldukları ekonomik vaziyet de etki etmektedir.²⁰

Geriye dönmeden önce göçmenlerin hedef-menzil olarak gördükleri mekâna ne amaçla ve niyetle gittikleri, orada geçici ya da daimi olarak kalıp kalmayacakları da önemli olmaktadır. Zira göçmen esasen kalıcı olarak giderken geriye dönebilmekte veya geçici niyetle hareketliliğe dâhil olmuşken hedef-menzil mekânda daimi ikamet sahibi olabilmektedir. Bu bağlamda asli-menşe mekândan ayrılıp hedef-menzil mekâna giden bireylerin geriye dönme ihtimalleri dört şekilde tasniflendirilmiştir:

1) Geri dönüşü olmayan kalıcı niyetli göç: Zorla yerinden olanlar ve geriye dönmek için gidenler bu kategori için örnek verilebilirler. Geriye göç ihtimallerinde en az önemde olan bu tasnife göre, temelli gidenlerin dahi geriye dönme ihtimalleri olabilmektedir.²¹

2) Geri dönüşü olan kalıcı niyetli göç: Temelli ikamet için gidilip dönmeye karar verenlerin dâhil oldukları bu kategoriye göre, benzer hayat standartlarına sahip ülkeler (Amerika, Kanada, İngiltere, Avustralya), gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmemiş olarak tabir edilen ve çoğunlukla sömürge ilişkileri bulunan ülkeler (Fransa-Cezayir, İngiltere-Hindistan, Hollanda-Surinam, Belçika-Ruanda) arasında geriye göç hareketliliği söz konusu olmaktadır.²²

3) Geri dönüşü olan geçici niyetli göç: Geçici niyetle gidilen ve planlandığı üzere zamanı belirsiz olsa bile geri dönülebilen hareketliliğe denilmektedir. Bu kategori için çoğunlukla işgücü olma maksadıyla başka ülkelere gidenler örnek verilebilir. Hatta geriye dönüş en başta düşünüldüğü ve bu doğrultuda hareket edildiği için bu hareketliliğe "gurbet" de denilebilmektedir. Bu bağlamda bilhassa Türkiye'den başta Almanya olmak üzere başka ülkelere gidenlerin çoğunluğu bu türden bir tasnif içerisinde zikredilebilirler. Ancak her ne kadar geriye dönüş ön-

20 Frank Bovenkerk, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, (The Hague: Nijhoff, 1974), 8, 10, 19.

21 Bovenkerk, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, 6, 19, 20, 23, 48.; Saverio Callea, "Different Forms, Reasons and Motivations for Return Migration of Persons Who Voluntarily Decide to Return to Their Countries of Origin", *International Migration* 24/1 (1986), 63.

22 Russell King, "Return Migration: A Neglected Aspect of Population Geography", *Area* 10/3 (1978), 175.

celikli amaç olsa da zaman geçtikçe, bilhassa arkadan gelen nesil gidilen mekân ve topluma adapte oldukça geriye dönüş planları ve süresi aksayıp uzayabilmektedir. Bu süreç dâhilinde temelli bir şekilde geriye dönenler olduğu gibi yaygın eğilim asli-menşe ve hedef-menzil mekânlar arasında birden çok kimlikle hayatın sürdürülmesidir. Bu eğilim iç göç örüntülerinde çok daha bariz biçimde görülebilmekte aynı zamanda hedef-menzil mekân, toplumsal, siyasal ve ekonomik hayat göçmen tarafından şekillendirilmektedir.

4) Geri dönüşü olmayan geçici niyetli göç: Bu tasnifte de öncelikli olarak belirli süreliğine geçici olarak gidilip geriye dönme amaçlanmaktadır. Ancak göçmen bazı durumlarda asli-menşe mekânın iticiliği, hedef-menzil mekânın çekiciliği²³ gibi unsurlardan ötürü geriye dönmemektedir. Bu türden hareketlilikler de çoğu durumda göçü veren ülkelerin aleyhine olmakta “beyin göçü” gibi hareketlilikleri ortaya çıkarmaktadır.²⁴

Bu ihtimallerin dışında ise geriye dönüşler hem göçmen hem de asli-menşe ve hedef-menzil mekânlarda bulunan göçmen yakınlarının zihninde başarı ve başarısızlık kriteri ile ölçülmektedir.²⁵ Aynı zamanda göçmen geriye döneceği motivasyonu en kısa zamanda en çok miktarda birikim yapmak amacıdadır. Bu doğrultuda geri dönüleceği için bilhassa büyük çocuklar eğitim ve dil öğrenme süreçlerine dâhil edilmeyip çalıştırılma ya da küçük kardeşlerin bakımını üstlendirme gibi eğilimlerle anadilin korunması, bulunulan yere uyum sağlamama gibi eylemler neticesinde göçmenler muhafaza mekanizmaları geliştirirler. Geriye göç literatüründe bu duruma “muhafazanın dönüşü” denilmektedir.

Bunun dışında emekli olunduktan sonra da geriye dönüşler yaygınlaşabilmektedir. Ancak arkadan gelen neslin gidilen yerde hayat düzeni kurmaları emeklilerin de temelli geriye dönüşlerini sekteye uğratabilmektedir. Buradaki hareketlilik örüntüleri de çoğunlukla asli-menşe ve hedef-menzil mekânlar arasında gidip gelme şeklindedir. Bazı göçmenler geçici ya da temelli kalma niyeti olup olmamadan bağımsız olarak göç sürecinde edindikleri meslek ve kabiliyetleri ile geriye dönebilmektedirler. “Yenilik dönüşü” şeklinde isimlendirilen bu tipleme, Almanya başta olmak üzere birçok ülkeden Türkiye’ye doğru vuku bulan “tersine beyin

23 Everett S. Lee, “A Theory of Migration”, *Demography* 3/1 (1966), 47-57.

24 Anne Marie Gaillard - Jacques Gaillard, *International Migration of Highly Qualified: A Bibliographic and Conceptual Itinerary*, (New York: The Center for Migration Studies, 1998).; Stevan Dedijer - L. Sverningsson, “Brain Drain and Brain Gain: A Bibliography on Migration of Scientists, Engineers, Doctors and Students”, *Research Policy Program*, (Lund, 1967).; Burçe Orhan, *Türkiye’den Almanya’ya Nitelikli Emek Göçünün Kesişimsel Analizi: ‘Yeni Dalga’ Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

25 Jean Pierre Cassarino, “Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* 6/2 (2004), 253-279.; Jørgen Carling vd., *Possibilities and Realities of Return Migration*, (Oslo: Peace Research Institute, 2015).; Francesco P. Cerase, “Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy”, *International Migration Review* 8 (1974), 245-262.

göçü”ne²⁶ örneklik teşkil etmektedir. İç göç örüntüsü açısından ise son yıllarda Anadolu’nun birçok şehrinde yapılan kamu yatırımları sayesinde vaktiyle kırdan kente gidip yerleşenler ya da arkadan gelen nesilleri öğrenim, tayin ve benzeri sebeplerle asli-menşe mekâna geri döne-bilmektedirler. Ancak bu dönüş çoğu halde birkaç kuşak öncesinin kırsal alanda sürdürdüğü hayata karşılık gelmemekte, ağırlıklı biçimde kent merkezlerinde ve imkân dâhilinde kırsal alanlarda çoklu mekân tercihleri çerçevesinde hayat devam ettirilmiştir.

Tıpkı kırdan kente göç hareketliliğinde olduğu gibi kentten kıra doğru yönelen hareketlilik örüntülerinde de rasyonel bir mekanizma arayışı hâkim olmaktadır. Bilhassa sos-yoekonomik düzeyi daha iyi duruma gelen göçmenler için geriye dönüşün anlamı da biçim değiştirmektedir. İç göç süreçlerinde bu durum çoğunlukla kırsal alanı daimi ikamet mekânı olmaktan çok ikincil mekâna dönüştürmekte, kır eskiden olduğu üzere asli geçimin sağlandığı bir yer olmaktan çok hatıraların, doğal hayatın, eski dostlukların yıllar sonra çok daha iyi koşullarda yaşanmasına imkân sağlayan bir alana dönüşmektedir. Bunların yanı sıra arkadan gelen neslin asli-menşe mekâna alıştırılması, ailevi kökler ile bağların oluşturulmak istenmesi geçmiş, kır, köken ile irtibatın önemli nedenlerinden olmaktadır. Bu türden mücadele biçimleri kısa vadede irrasyonel olarak görülebilecekken uzun vadede rasyonaliteyi içermektedir. Fakat alt kuşakların bizatihi kırsal alanda yaşamıyor oluşları da onlar için kırsal hayatın anlamını değiştirmekte aynı zamanda eski kuşakların daimi bir biçimde kırsal alanda yaşayabilmelerine de engel teşkil edebilmektedir. Çoğu durumda kırsal büyük şehirlerde yazları ise kırsal alanda yaşayan yaşlı insanlar aile özlemi, sağlık hizmeti, yalnızlıktan kaçış, torun ve hasta bakma gibi sebeplerle birden fazla mekânda hayatlarını sürdürmek durumunda kalarak büyük ölçüde yerinde yaşlanma olgusunu tam manasıyla yerine getirememektedirler. Ancak her şeye rağmen büyük şehirde birkaç kuşak geçse de “aslen nerelisin?” diye sorulduğunda birçok kişi “aslen şuralıyım” demektedir. Bu durum da büyük ölçüde Türkiye’nin iç göç tarihi süreci içerisinde kente yerleşenler için kırım anlamını yitirmediğini, irtibatın devam ettiğini, aynı zamanda kent alanlarında da kıra dair özelliklerin yaşatılmaya çalışıldığını gözler önüne sermektedir.

Türkiye’de kent ve kırsal alan arasındaki irtibat süreci de siyasetten, ekonomiye, toplumsal ve kültürel hayattan birçok unsura etki eden bir kentleşmenin ve toplumsal hayatın meydana gelmesini mümkün kılmıştır. Bu bağlantı hali sürekli bir biçimde şartlara göre kendini yenileyerek devam edeceğe benzemektedir.

Sonuç

İç göç ve kırsal alanla sürdürülmeye çalışılan bağlar ele almaya çalışılırken kır ve kent arasındaki hareketlilik biçimleri üzerinde durularak toplumsal hayatta meydana gelen değişim ve dönüşümler irdelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilişkili olarak kırdan kente başta olmak üzere iç göç hareketliliği olarak nitelendirilebilecek örüntülerden bahsedilerek

26 Ahmed Faruk Ergün, Profesyonellerin Göçü: Almanya’dan Türkiye’ye Dönen Uzman Profesyonellerin İş Piyasalarına Entegrasyonu, (İstanbul: Matbu Kitap, 2023).

elde edilebilen veriler sunulmaya çalışılmıştır. Türkiye'de bilhassa kalabalık nüfusa sahip büyük şehirleri meydana getiren en önemli olgunun büyük ölçüde iç göç hareketliliği olduğu düşünüldüğünde ve bu durumun ülke siyasetini, ekonomisini, toplumsal yapısını ve kültürel dokusunu meydana getirdiği için Türkiye genelinde güncel ve dinamik bir biçimde hareketliliği ölçebilecek veri kaynaklarına ihtiyacın olduğu somut bir gerçektir.

Sonu 0 (sıfır) ve 5 (beş) ile biten yıllarda tüm ülke için belirlenmiş bir pazar gününde sokağa çıkma yasağı konularak ülke sınırları dâhilinde herkesin sayılmasına karşılık gelen *de facto* nüfus sayımından 2007 yılından itibaren *de jure* ikamete dayalı nüfus sayımına (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi-ADNKS) geçilmiş olması maliyet ve zaman gibi birçok olumsuz durumun bertaraf edilip nüfusun bilgisine her yıl sahip olunabilmesi bakımından çok önemli bir aşamadır. Ancak 2012'deki yasal değişiklikle olduğu üzere ADNKS'nin dinamik, hareketli ve güncel nüfus hareketliliğini bihakkın ölçemediği de aşîkârdır. Bu bağlamda ikamete dayalı nüfus öğrenilmeye çalışıldığından il, ilçe, mahalle, köy ve belde bazlı alt kırılımlarda hareketli nüfusun detaylı bir biçimde vaziyetini tespit etmek zor olmaktadır. Bu türden hareketlilikler ile alakalı olarak detaylı, net ve dinamik verilerin varlığından söz etmek zor olsa da günümüz için kuşakların büyük şehirlerde ne kadar süredir var olduklarına şahit olmak dahi geçmişin hareketlilik örüntülerini az ya da çok tahmin edebilmeye imkân sağlayacaktır.

Elbette bu tahminin ötesinde nüfus kütük bilgisi ve ikamet bilgilerinin karşılaştırılması neticesinde Türkiye içinde mevcut şehirlerin göç alıp vermemiş oldukları ve kütüğe bağlı olarak ikametinin de aynı yerlerde kaldıkları varsayıldığı müddetçe günümüz için şehirlerin sahip oldukları nüfus sayıları büyük bir değişkenlik içermektedir.²⁷ Bu bakış açısı ve yöntemin esasen bir temenniyi içerdiğini de vurgulamak gerekir. Zira insan hareketliliğini ikamet ve kütüğe dayalı olarak değerlendirmek yeterli olmamaktadır.

Bu bağlamda çok daha güncel özelliklere sahip hareketlilikleri ölçebilecek yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hususta GSM operatörlerinden alınan sinyaller, fiziki ya da mobil bankacılık hareketleri, internet konum verileri, canlı kamera kayıtları, yüz ve kimlik tanıma sistemleri gibi bilgiler politika yapıcılara ve hizmet sunuculara hareketliliği ölçmede kaynaklık sağlayabilir. Ancak bu türden girişimler temel insan hak ve hürriyetlerine aykırılık teşkil etmemeli, kamusal hayatın daha düzenli, güvenli ve sağlıklı sürdürülebilmesine imkân sağlayacak şekillerde biçimlenmelidir.

Gerekli olan hukuki düzenlemelerin yerine getirilmesiyle bu türden dinamik veri elde etme stratejileri hayat bulabilir. Öyle ki, bu bağlamda ikamet adresi ile mevcut bulunulan adreslerin örtüşmediği birçok durum söz konusu olabilmektedir. Bu durum en bariz ör-

27 Yapılan bir araştırmaya göre, 2023 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de herkesin memleketinde yaşıyor olması halinde Türkiye nüfusu şehirlere daha dengeli bir şekilde dağılmaktadır. Bu doğrultuda 3 milyon 94 bin 381 kişi ile Şanlıurfa, 2 milyon 676 bin 465 kişi ile Konya, 2 milyon 616 bin 333 kişi ile de İstanbul sıralanmaktadır. Bu çalışma ile alakalı detaylı bilgi için bkz. Dünya'nın Verisi (DrDataStats) "Türkiye'de Herkes Kendi Memleketinde Yaşasaydı İllerin Nüfusu Ne Olurdu? (2023 Yılı)" X <https://x.com/DrDataStats/status/1757430273241739743> (Erişim 13 Şubat 2024, 06.43).

nekte olduğu üzere birçok öğrenci için geçerli olabilecekken aynı zamanda yılın belirli zamanları birden çok kırsal alanda ve şehirde hayatını çoklu mekân tercihleri çerçevesinde sürdürenler için de geçerli olmaktadır. Aynı zamanda yakınlarının mahalli seçimlerde aday olması durumunda yahut bilhassa Anadolu şehirlerine daha fazla nüfusun kayıtlı olması ile daha fazla ödenek alınabilmesi için ikametın taşınması gibi yöntemler ADNKS verilerini sekteye uğratmaktadır. Bu olumsuz durumlar kriz anlarında da baş göstermektedir.

6 Şubat depremleri de bu bağlamda iç göç hareketliliğini arttıran bir etkiye sebep olmuştur. Ancak bu hareketliliği kesin bir biçimde ölçebilecek bir veri elde etme yönteminin yaygınlığı da söz konusu değildir. Deprem bölgesinden başka şehirlere taşınmak zorunda kalanların birçoğu ikametlerini bir anda yeni yerleşim yerlerine alamamışlar yahut almak istememişlerdir. Bu durum deprem bölgesindeki güncel nüfusun doğru tespit edilememesi ile birlikte gidilen şehirlerdeki nüfus yükünün bilinmemesi de dikkatlerden kaçmamalıdır.²⁸

Sadece Türkiye’de değil tüm dünyada hızlı bir şekilde değişen ve gelişen iletişim ve ulaşım imkânları sayesinde tüm dünyadan haberdar olunabiliyor, imkânları olanlar fiziki olarak hareketliliğe dâhil olabiliyor. Türkiye’de de gelir ve benzeri eşitsizlikler mevcudiyetini korusa da geçmişe kıyasla toplumsal refah seviyesi, konfor algısı ve ihtiyaç çeşitliliği her geçen gün artmakta bu durum insanların daha fazla seviyede hareketlilik örneği geliştirmelerine imkân sağlamaktadır. Kent alanlarının sahip olduğu nüfus oranlarının artması kır ve kent alanlarının ayrımını giderek daha silik bir alan haline dönüştürerek kırsal alanların tarım ve hayvancılık gibi temel özelliklerinin de değişmesine sebebiyet vermektedir. Kriz, sorun, hastalık, afet ve benzeri anlarda da birçok kez görüldüğü üzere ikincil, güvenli ve aşına olunabilecek mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. Buna bir de kalabalık büyük şehirlerin her geçen gün sunduğu hayat kalitesinin düşmesi de eklenince alternatif mekân arayışları söz konusu olmaktadır. Memleketine gitmeden dahi ikamet edilen büyük şehre yakın bir konumda bu türden ikincil mekânların tesisinin bilhassa pandemi, ekonomik sorunlar ve afetler sonrasında çok daha fazla arttığı görülebilmektedir. Sadece kır ya da kent şeklinde ayırım yapmadan ancak tarım ve hayvancılığın aktif bir biçimde devam ettirilmesini de önemseyerek ülke geneli için hareketliliğin güncel ve dinamik bir biçimde ölçülebilmesi çok önemli olmaktadır. Ancak bu veriler sayesinde nüfusun tüm ülke geneline dengeli bir şekilde yayılmasını sağlayabilecek politikalar geliştirilebilir.

28 6 Şubat 2023 yılında gerçekleşen depremlerin ardından 2023 ve 2022 yılına ait ADNKS verileri karşılaştırıldığında deprem bölgesindeki illerin nüfuslarındaki değişim çarpıcıdır. Bu doğrultuda Diyarbakır (7,3), Elazığ (21,6), Gaziantep (4,7), Şanlıurfa (20) ve Kilis (47,9) nüfusları artış gösterirken; Adana (-1,7), Adıyaman (-48,7), Hatay (-87,6), Malatya (-89,9), Kahramanmaraş (-53), Osmaniye (-3,1) nüfusları ciddi biçimde azalmışlardır. Bu oranların temelinde ikamete dayalı nüfus verileri yer almaktadır. Ancak bu verinin tam manasıyla doğru olmayabileceği ihtimali deprem illerinde ve gidilen yerlerdeki nüfus değişimini tespit edip politika geliştirmede eksikliklerin meydana gelmesine sebebiyet vermektedir.

Kaynakça | References

- Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Akgündüz, Ahmet. “Bir Modernleşirmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa’ya İşçi Göçü”. *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*. haz. R. Funda Barbaros - Erik Jan Zürcher, 191-211. Ankara: Efil Yayınevi, 2013.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Hayat*, çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- Beyaz, Cenk “100 Yılda Türkiye Nüfusunun Kilometre Taşları”. *Türkiye’nin Demografisi*. ed. Cenk Beyaz, 215-235. İstanbul: Nokta Yayıncılık, 2024b.
- Beyaz, Cenk “Yüzüncü Yılında Türkiye Demografisi”, *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 12/ Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı (2024a), 57-85.
- Beyaz, Cenk. “Son Durağı Olmayan Hayatlar: Kırsal Göçmen, Geriye Göç ve Çoklu Mekan Pratiği”, *İnsan&Toplum* 10/1 (2020), 145-175.
- Beyaz, Cenk. *Göç ve Aidiyet: Kırsal Göçmenin Memleketine Bağlılığını Sürdürme Mücadelesi*. İstanbul: Matbu Kitap, 2022.
- Bovenkerk, Frank. *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, The Hague: Nijhoff, 1974.
- Callea, Saverio. “Different Forms, Reasons and Motivations for Return Migration of Persons Who Voluntarily Decide to Return to Their Countries of Origin”, *International Migration* 24/1 (1986), 61-76.
- Carling, Jørgen vd., *Possibilities and Realities of Return Migration*, Oslo: Peace Research Institute, 2015.
- Cassarino, Jean Pierre. “Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* 6/2 (2004), 253 -279.
- Cerase, Francesco P. “Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy”, *International Migration Review* 8 (1974), 245-262.
- Çetin, Türkan. “Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler”. *75. Yılda Köylerden Şehirlere*. ed. Oya Baydar, 213-232. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- Dedijer, Stevan – Svenningson, L. “Brain Drain and Brain Gain: A Bibliography on Migration of Scientists, Engineers, Doctors and Students”, *Research Policy Program* (1967), Lund.
- Ergün, Ahmed Faruk. *Profesyonellerin Göçü: Almanya’dan Türkiye’ye Dönen Uzman Profesyonellerin İş Piyasalarına Entegrasyonu*. İstanbul: Matbu Kitap, 2023.
- Farrell, Maure vd., “The Rural as a Return Migration Destination”, *European Countryside* 4/1 (2012), 31-44.
- Gaillard, Anne Marie – Gaillard, Jacques. *International Migration of Highly Qualified: A Bibliographic and Conceptual Itinerary*. New York: The Center for Migration Studies, 1998.
- Gedik, Ayşe. “Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Findings in the Literature”, *Working Papers in Demography* 66 (1996), Canberra: The Australian National University.
- Gelekçi, Cahit. “Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Temel Özellikleri (1938-1960 dönemi)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2014), 127-137.
- Gmelch, George. “Return Migration”, *Annual Review of Anthropology* 9 (1980), 135-59.
- Green, Anne E. vd., *Long Distance Living: Dual Location Households*, Bristol: Policy Press, 1999.

- Halfacree, Keith. "Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes and Rural Consumption in the Era of Mobilities", *Population, Space and Place* 18 (2012), 209–224.
- Hann, Ildiko Beller – Hann, Chris. *Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik: İki Buçuk Yaprak Çay*, çev. Pınar Öztamur. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- İçduygu, Ahmet - İbrahim Sirkeci. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri". 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*. ed. Oya Baydar, 249-268. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- İçduygu, Ahmet vd., "Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi". *Türkiye’de İçgöç*. der. Ahmet İçduygu, 207-244. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- Karpaz, Kemal Haşim. "Önsöz". *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*. der. M. Murat Erdoğan - Ayhan Kaya. xxiii-xl. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Karpaz, Kemal Haşim. *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, (ter.) Abdülkerim Sönmez. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Kazgan, Gülten. "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", *İktisat Fakültesi Mecmuası* 1-4 (1971).
- Keyder, Çağlar. "Türkiye’de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu". 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. Oya Baydar, 163-172. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- King, Russell. "Return Migration: A Neglected Aspect of Population Geography", *Area* 10/3 (1978), 175-82.
- Kolars, John. "The Integration of the Villager into the National Life of Turkey". *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, 182-202. Leiden: E. J. Brill, 1973.
- Lee, Everett S. "A Theory of Migration", *Demography* 3/1 (1966), 47-57.
- Orhan, Burçe. Türkiye’den Almanya’ya Nitelikli Emek Göçünün Kesişimsel Analizi: "Yeni Dalgı" Örneği. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları", *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak. Ankara: Yurt Yayınevi, 1988.
- Zihnioğlu, Asım. *Bir Yeşilin Peşinde*. Ankara: TÜBİTAK, 1998.